

5. Рабінович П. Основи загальної теорії права і держави: навчальний посіб. / Петро Рабінович; [5-е вид. зі змінами]. — К.: Атіка, 2001. — С. 35—37.
6. Жилинский С.Э. Деятельность государства по укреплению законности / С.Э. Жилинский. — М., 1983. — С. 92.
7. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения / Сергей Сергеевич Алексеев. — М. : Издательство НОРМА, 2001. — С. 319—327.
8. Черданцев А.Ф. Проблемы правопорядка и российское государство / А.Ф. Черданцев // Право и жизнь. — 2000. — № 5. — С. 29.
9. Баранов П. П. Правовой порядок : концептуальный анализ : монография / П. П. Баранов, И. А. Жуков, Г. С. Працко; под общ. ред. Л. П. Рассказова. — Ростов н/Д : Изд-во ЮФУ, 2008. — 528 с.
10. Теория государства и права: академический курс: учеб. для вузов / отв. ред. М.Н. Марченко; [в 3 т]; [изд. 2-е]. — М.: Зерцало-М, 2002. — Т. 1. — 528 с.

УДК 341.231.17

Б.І. Стахура, здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

МІСЦЕ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

Стаття присвячена з'ясуванню місця органів внутрішніх справ у механізмі реалізації прав і свобод громадян, що є соціальними благами, які мають найвищу цінність. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів.

Ключові слова: права та свободи громадян, органи внутрішніх справ, правоохоронна діяльність, соціальні блага, гарантії прав і свобод людини, функції держави.

Статья посвящена выяснению места органов внутренних дел в механизме реализации прав и свобод граждан, которые являются социальными благами, которые имеют наивысшую ценность. Права и свободы человека и их гарантии определяют содержание и направленность деятельности государства и всех его органов.

Ключевые слова: права и свободы граждан, органы внутренних дел, правоохранительная деятельность, социальные блага, гарантии прав и свобод человека, функции государства.

The article is sanctified to finding out of place of organs of internal affairs in the mechanism of realization of rights and freedoms of citizens, that are the social blessing that have the greatest value. Rights and freedoms of man and their guarantees determine maintenance and orientation of activity of the state and all his organs.

Keywords: rights and freedoms of citizens, organs of internal affairs, law-enforcement activity, social blessing, guarantees of rights and freedoms of man, function of the state.

Постановка проблеми. Курс на створення правової держави, на утвердження демократичних принципів управління суспільством немислимий без визнання Україною прав і свобод людини. З огляду на значну кількість причин проблема прав особи в нашій країні ніколи не була домінуючою. Низький рівень економічного розвитку, нестабільність в соціально-політичній і правовій сфері, відсутність ефективних форм правового виховання громадян зумовили те, що населення України не достатньо знає свої права, не вміє їх використати і не вимагає від оточення і держави їх поваги і дотримання.

Натомість, побудова правової держави припускає створення такого суспільного союзу, який, ґрунтуючись на праві і законі, встановлює правильні і гуманні взаємовідносини між

державною владою і особою. Проте від прагнення створити таку державу і визнання міжнародних стандартів до вирішення проблеми забезпечення реалізації громадянами своїх прав і свобод досить велика дистанція. Невід'ємною складовою такого забезпечення є відлагоджений соціально-правовий механізм реалізації громадянами їхніх прав і свобод, в якому чільне місце займають органи внутрішніх справ.

Аналіз дослідження даної проблеми. Різноманітні аспекти, пов'язані з реалізацією основоположних прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ були предметом дослідження багатьох вчених з різних галузей знань. З-поміж них слід назвати В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурку, В.Т. Білоуса, В.В. Богуцького, І.Л. Бородіна, І.П. Голосніченка, Р.А. Калюжного, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.І. Остапенка, В.П. Петкова, Р.М. Рабиновича, О.П. Ряченко, Н.П. Тиндик, Х.П. Ярмакі та ін.

Метою статті є дослідження діяльності органів внутрішніх справ щодо реалізації прав і свобод громадян, які виступають одним із найбільш дієвих інструментів, що забезпечують державну охорону прав і свобод людини і громадянина. І це зрозуміло, якщо врахувати, що вони мають у розпорядженні необхідні засоби (правові санкції, застережні заходи, зброя, спеціальні засоби), за допомогою яких можуть бути істотно обмежені або навіть порушені права громадян.

Виклад основного тексту. Права та свободи особи – це соціальні блага, які мають найвищу цінність. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Проблема суті й реалізації поняття “права та свободи людини і громадянина” є ключовою в життєдіяльності суспільства, яке претендує на статус демократичного, гуманного. Саме тому в сучасному світі не існує більш значущої і разом з тим важко втілюваної в практику існування людства ідеї, ніж права та свободи людини й громадянина. Права людини виступають основним критерієм оцінки якості державності, ступеня її демократичності, прихильності до правового підґрунтя, моральності, загальнолюдських цінностей.

Проголосивши себе правовою державою, про що говорить ст. 1 Конституції України, тим самим наша держава робить перший крок на шляху правової державності, заснованої на визнанні прав і свобод особи найвищою цінністю. Конституція України також закріпила, що права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними (ст. 21 Конституції України), вони гарантуються і не можуть бути скасовані (ст. 22 Основного Закону України), а держава відповідає перед людиною за свою діяльність, тому утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Забезпечення законності, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян – це предмет турботи держави, її органів, організацій, установ та посадових осіб. Надзвичайно важливого значення ці питання набувають для органів внутрішніх справ.

Правова держава ніколи не обмежується юридичною фіксацією прав громадян. Проголошуючи права і свободи особи, держава повинна гарантувати їх здійснення. Тому, як зазначає О.А. Лукашова, закріплення того чи іншого суб'єктивного права в законодавстві повинно означати реальну можливість індивіда вільно користуватися певним благом, чинити певні дії в межах і в порядку, зазначених в законі [1, с. 95]. Згідно з цим певні державні органи й інші владні суб'єкти в своїй діяльності мають реалізовувати положення Основного Закону. Тож постає логічне питання: які ж органи насамперед мають гарантувати захист конституційних прав і свобод людини і громадянина? В. Клочков вказує, що одним з головних органів у системі державної влади щодо гарантованого забезпечення прав і свобод громадян є Верховна Рада, оскільки вона створює закони, обов'язкові для

виконання. Також від імені держави виступають її органи прокуратури, діяльність якої спрямована на утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм основним завданням охорону та захист прав і свобод людини та громадянина від неправомірних зазіхань. Важливу функцію стосовно забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина покладено на органи внутрішніх справ. Вони повинні виконувати свої повноваження неупереджено, захищати права та свободи громадян згідно з чинним законодавством [2, с. 23].

Погоджуючись з В. Клочковим, треба також розширити цей перелік. Держава створює низку органів, покликаних не тільки захищати, а й сприяти реалізації прав людини. У систему таких органів та установ входять судові й адміністративні органи, парламентські структури, інститут омбудсмена (уповноваженого з прав людини) та інші. Безперечно, що відповідно до Конституції України очолює систему органів щодо забезпечення прав і свобод людини Президент України, який є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина.

Складовою єдиної системи державних органів є система правоохоронних органів, що теж забезпечує права і свободи людини. Особливе місце з-поміж них належить органам внутрішніх справ. Отже, органи внутрішніх справ займають одне з важливих місць в системі державних органів, метою діяльності яких є не тільки захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, але й активне сприяння здійсненню принципу реальності в реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Сфера діяльності органів внутрішніх справ має складну структуру. Вона включає в себе низку груп суспільних відносин, які пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини, убезпечення держави та суспільства від, насамперед, злочинів, інших посягань, соціальних загроз [3, с. 5]. Це в свою чергу визначає різні напрями забезпечення органами внутрішніх справ реалізації основних прав людини і громадянина (адміністративна, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, профілактична, виконавча, охоронна діяльність).

Одним із державних органів, який представляє собою структурну складову органів внутрішніх справ, є міліція і. ст. 5 Закону України „Про міліцію” свідчить, що повага гідності особистості та забезпечення прав громадян є пріоритетним напрямом її діяльності.

Існує багато класифікацій форм діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації прав людини і громадянина. К.Б. Толкачов, А.Г. Хабібুলін визначають правозастосовну, виховну та правоохоронну форми [4, с. 118]. Але А.Ю. Олійник більш детально виділив форми діяльності ОВС щодо забезпечення конституційних прав людини і громадянина. Це правові і неправові форми. У правові форми відповідно входять: правоохоронна, нормотворча, правозастосовна, а до неправових відносяться організаційна і виховна [5, с. 8]. Необхідно дати тлумачення цим формам.

Правоохоронна діяльність ОВС включає:

- охорону та забезпечення громадського порядку, коли органи внутрішніх справ підтримують встановлені правовими актами правила поведінки і взаємовідносин між людьми, які перебувають у громадських місцях, запобігають загрози їх життю, здоров'ю та майну з боку джерел підвищеної небезпеки, попередбачених дій натовпу або внаслідок аварій, пожеж, стихійних лих, катастроф та інших надзвичайних подій;

- запобігання правопорушенням та їх припинення з метою захисту прав і свобод громадян, коли органи внутрішніх справ вживають заходів щодо нейтралізації, послаблення, усунення та попередження правопорушень, забезпечують притягнення

до відповідальності винних, відновлення порушених прав та свобод громадян;

- виявлення і розкриття злочинів та розшук осіб, які їх вчинили [6, с. 11].

Нормотворча форма не менш важлива в діяльності ОВС по забезпеченню прав і свобод людини. Тобто це діяльність по встановленню, зміні, доповненню чи скасуванню норм права, виданню, введенню в дію нормативно-правових актів. Відповідно до чинного законодавства МВС як орган влади має право видавати накази, інструкції, нормативні розпорядження, рішення колегії, що оголошені наказом, та ін.

Правозастосовна форма передбачає здійснювану в процедурно-процесуальному порядку діяльність органів внутрішніх справ, яка полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків в акті застосування норм права. Тобто правозастосовна діяльність ОВС полягає в ухваленні на основі норм права рішень у конкретних справах.

Організаційна форма включає діяльність органів внутрішніх справ, спрямовану на ефективне використання загальних та спеціальних гарантій з метою створення сприятливих передумов та організації самого процесу реалізації громадянами своїх прав. Зокрема, працюють громадські комісії із контролю за діяльністю органів внутрішніх справ, а при МВС функціонує відповідна громадська рада. В усіх органах та підрозділах встановлено „телефон довіри” та „поштові скриньки”, відкрито громадські приймальні. На офіційному сайті МВС розроблено та введено в дію спеціальний форум, на якому користувачі можуть анонімно спілкуватися з керівниками міністерства і висловлювати свої зауваження, пропозиції щодо поліпшення діяльності міліції [7].

Виховна форма діяльності ОВС полягає у створенні відповідних умов для підвищення правосвідомості не тільки пересічних громадян, а й самих працівників ОВС, створення їх самовиховання, що підвищить реалізацію конституційних прав громадян.

У діяльності органів внутрішніх справ можна також виділити стадії забезпечення реальності здійснення прав та свобод людини та громадянина:

- забезпечення можливості реалізації прав людини та громадянина;
- охорона прав;
- відновлення порушеного права.

Під забезпеченням реалізації прав людини і громадянина слід розуміти, з одного боку, систему їх гарантування, тобто загальні умови та спеціальні (юридичні) засоби, які забезпечують їх правомірну реалізацію [8, с.12-13]; з іншого – напрям діяльності органів внутрішніх справ щодо створення умов для реальності прав громадян.

Охорона прав людини і громадянина від правопорушень передбачає здійснення ОВС комплексу профілактичних заходів, спрямованих на роз'яснення положень нормативно-правових актів, що закріплюють відповідальність за порушення прав громадян; здійснення контролю за особами та громадськими організаціями, здатними порушити права людини; припинення вчинюваного правопорушення.

Відновлення порушеного права необхідно вже після порушення того чи іншого права людини. Воно полягає в зобов'язанні органами внутрішніх справ правопорушника забезпечити належні умови здійснення прав людини, здійснити необхідні дії, аби кожне право чи свобода громадянина була ним реалізована [9, 37-39].

ОВС разом з іншими правоохоронними органами покликані приводити в дію механізм правової охорони. Вони забезпечують застосування заходів державного примусу, маючи на меті усунення перешкод реалізації прав та обов'язків, поновлення порушеного права, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Розглядати реальність прав і свобод людини треба як комплексний процес, який включає в себе і правову закріпленість прав і свобод людини, і процедурну забезпеченість, і доступність та набуття мінімального досвіду судового та адміністративного захисту.

Отже, зазначені форми відбивають повний зміст діяльності органів внутрішніх справ щодо реалізації прав і свобод громадян. Але треба зазначити, що всі ці вказані форми діяльності ОВС по забезпеченню здійснення принципу реальності прав і свобод людини і громадянина переплітаються між собою і відокремлено одна від одної існувати не можуть. Тому діяльність міліції не повинна обмежуватися боротьбою з правопорушеннями і замикатися на власних задачах; вона повинна існувати не проти громадян, а для громадян, вдосконалювати систему послуг населенню, виходячи з її соціального значення. Органам внутрішніх справ повинна відводитись важлива роль у знятті соціального напруження, забезпеченні внутрішньої безпеки, вона повинна виступати її гарантом. Міліція повинна бути доступною громадянам, враховувати в своїй праці приватні права громадян.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що у правовій державі захист прав і свобод людини і громадянина, а також боротьба з правопорушеннями повинні вестися законними засобами, що сприятиме їх безперешкодній реалізації. Усі владно-виконавчі структури держави повинні здійснювати (в межах своєї компетенції) функцію *забезпечення реалізації громадянами своїх прав, свобод і законних інтересів*.

Значна частина суб'єктивних прав громадян реалізується в процесі діяльності *органів внутрішніх справ, які, з одного боку, знаходячись з громадянами в правовідносинах, забезпечують своїми діями здійснення ними своїх прав, а з іншого боку, будучи правоохоронним органом і виконуючи свої функції, вживає заходи щодо забезпечення прав громадян та їх охороні від злочинних посягань*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Права человека: учебник для вузов / ответственный редактор — член-корр. РАН, доктор юр. наук Е.А. Лукашева. — М., 2000. — С. 95.
2. Клочков В. Проблемы гарантованого забезпечення органами державної влади прав і свобод громадян / В. Клочков // Міліція України. — 2003. — № 9. — С. 23.
3. Кравченко Ю.Ф. Проблеми забезпечення прав і свобод людини в діяльності міліції України / Ю.Ф. Кравченко // Вісник Університету внутрішніх справ. — 2000. — Вип. 11. — С. 5.
4. Органы внутренних дел в механизме обеспечения личных конституционных прав и свобод граждан: Монография // К.Б. Толкачев, А.Г. Хабибулин; Уфимская высшая школа. Уфа, 1991., с. 118.
5. Олійник А.Ю. Механізм, форми, методи та особливості забезпечення органами внутрішніх справ реалізації прав людини і громадянина: Лекція. К., 1997., с. 8.
6. Административная деятельность органов внутренних дел : часть общая: [учебник] / под ред. А. П. Коренева; [изд. 3-е]. — М. : Московская академия МВД России; Изд-во "Щит—М", 2000. — 304 с.
7. Інф. „ІЗ”. Реформа починається з людини // Іменем Закону. — 2004. — № 5.
8. Обеспечение прав и свобод человека правоохрнительными органами Российской Федерации: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / [Н.В. Румянцев и др.]; под ред. Н.В. Румянцева. — М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2010. — 319 с.
9. Хальота А.І. Забезпечення реалізації органами внутрішніх справ конституційних особистих прав і свобод людини та громадянина / А.І. Хальота // Науковий вісник НАВСУ, 2001. — № 3.